

Ratko Vučetić

KOPRIVNICA - GRAD NA GRANICI

HRVOJE PETRIĆ, Koprivnica u 17. stoljeću: okoliš, demografske, društvene i gospodarske promjene u pograničnom gradu, Samobor, Meridijani, 2005., 346 str., ISBN 953-239-021-9

MIRELA SLUKAN ALTIĆ, Povijesni atlas gradova, III. svezak, Koprivnica, Zagreb, Institut društvenih istraživanja Ivo Pilar, Muzej grada Koprivnice, 2005., 253 str., ISBN 953-6666-42-1

Istraživanja povijesti gradova kontinentalne Hrvatske često su zanemarena, no gotovo istovremeno objavljivanje dviju monografija Koprivnice nije iznenađenje. Posljednjih godina područje Podravine, a posebno grada Koprivnice, prostor je propitkivanja vlastitog povijesnog nasljeđa. Drugačijim, pozitivnim odnosom i stupnjem istraženosti Podravina, a osobito grad Koprivnica, svojim urbanim nasljeđem i odnosom prema njemu bitno odudara od sive slike zapuštenosti većine gradova kontinentalne Hrvatske.

U slijedu povijesnih događaja prekretnica u razvoju Koprivnice uvjetovana je turskim prodorima i pograničnim položajem grada početkom novog vijeka, što su i temeljne postavke obiju knjiga. Hrvoje Petrić u knjizi *Koprivnica u 17. stoljeću* u središte razmatranja smješta demografske i društveno-gospodarske promjene koje su se odvijale tijekom 17. stoljeća, od Žitvanskog mira 1606. godine do Karlovačkog mira 1699.

U tom razdoblju Koprivnica je grad na granici Habsburškog i Otomanskog carstva, a pogranični položaj odražava se u složenim vojno-civilnim odnosima u kojima će grad istovremeno funkcionirati kao slobodni kraljevski grad i kao vojnokrajiska utvrda. Tijekom 17. stoljeća stabilizira se granica između dva carstva, što će uvjetovati i funkcionalne promjene Koprivnice, tj. prevladavanje civilnih funkcija nad onim vojnim, koje su dominirale početkom 17. stoljeća.

Određujući metodološki pristup, autor polazi od regionalnog određenja i interesa za proučavanje privilegiranih gradova u pograničnom kontekstu. Sličnosti pronalazi u primjerima Križevaca, Legrada, Varaždina i Gradeca, pri čemu se Koprivnica ističe izraženijim pograničnim položajem. Od 16. stoljeća Drava postaje granična rijeka između Habsburškog i Otomanskog imperija, a od kraja 17. stoljeća Drava je granica između ugarskih županija i hrvatsko-slavonskog prostora.

Ratni sukobi uvjetovali su i nastanak dvaju odvojenih prometnih sustava na Dravi - na gornjem toku (Kranjska i Štajerska) i na donjem toku (na prostoru Osmanskog carstva), između kojih se nalazilo koprivničko područje kao njihova poveznica.

Postavljajući pitanje demografskih promjena uzrokovanih ratnim pustošenjima, autor utvrđuje velike razmjere depopulacije polovicom 16. stoljeća, no istovremeno zamjećuje i procese doseljavanja stanovnika. Potvrda kontinuiteta naseljenosti može se naći i u usporedbi srednjovjekovne i današnje toponimije koja je sačuvana u područjima u kojima nije bilo značajnije depopulacije. Prema tome može se zaključiti da su postavke o katastrofalnim posljedicama turskih prodora, preuzete prema uopćenim određenjima većeg dijela (posebno starije) hrvatske historiografije, daleko pretjerane. Potvrda ove pretpostavke može se pronaći i u povećanju broja stanovnika već u prvoj polovici 17. stoljeća u područjima zapadno od Koprivnice, a istočno od grada u prostoru između Đurđevca i Virovitice, koji je bio "ničija zemlja", do obnove naselja dolazi od četrdesetih godina 17. stoljeća.

U ratnim uvjetima, Koprivnica stagnira u prvoj polovici 16. stoljeća, no situacija se stabilizira u drugoj polovici 16. stoljeća. Pad broja civilnog stanovništva ublažen je nazočnošću vojske. Početkom 17. stoljeća unutar koprivničke utvrde u 80 kuća živjelo je osamdesetak civila i 356 vojnika s oko 200-300 članova njihovih obitelji. Ukupan broj stanovnika kretao se oko 700. Polovicom 17. stoljeća u koprivničkim ulicama izvan utvrde živjelo je između 1750 i 1800 ljudi, a zajedno sa stanovništvom unutar utvrde broj stanovnika kretao se oko 2250 do 2400.

Demografski rast i širenje grada izvan utvrđenog prostora pokazatelji su obnove urbaniteta, koji se prema povećanju stanovnika može pratiti od druge polovice 16. stoljeća i u drugim gradovima kontinentalne

Hrvatske. Početkom 17. stoljeća više od 80% stanovnika bili su vojnici i članovi njihovih obitelji, dok je stotinjak godina kasnije njihov broj smanjen na 15%. Bogatiji slojevi bili su naseljeni uz glavnu - tržnu ulicu. Stanovništvo Koprivnice sastojalo se od slavonskih starosjedilaca, vojnika (s njemačkog govornog područja), doseljenika s talijanskog govornog područja i vlaških doseljenika. Unutar tvrđave živjeli su vojnici i dio Vlaha. U prvoj polovici 17. stoljeća grad se širi izvan utvrde, a nakon 1630. godine nema ni novih potvrda gradskih privilegija, što znači da status grada koji je vojna uprava pokušavala ograničiti više nije bio ugrožen, a to će ujedno obilježiti i prestanak dominacije vojne funkcije nad civilnom.

Prikazujući razvoj grada tijekom 17. stoljeća Hrvoje Petrić zaključuje da je koprivnička utvrda fizički i mentalno utjecala na demografske, društvene i gospodarske promjene. Pogranični položaj nije predstavljao ograničavajući faktor u razvitku grada, a habsburško-osmanska granica udaljena nekoliko kilometara nije predstavljala čvrstu barijeru. Pogranični položaj Koprivnice predstavljao je vrata prema Osmanskom carstvu. Prema broju stanovnika Koprivnica je pripadala skupini malih gradova, a proces rasta pograničnih gradova na području Vojne granice ocijenjen je kao suprotan zapadnoeuropskim trendovima urbanog razvoja, prema kojima početkom 17. stoljeća dolazi do razvojnog zastoja, a novi uspon gradovi zapadne Europe doživljavaju krajem 17. stoljeća.

Knjiga Hrvoja Petrića nastala je kao prošireni magistarski rad obranjen na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 2005. godine. Razvoj grada prikazan je s gledišta urbane historiografije, uz interdisciplinarni pristup. U posljednjih nekoliko godina istraživanja urbaniteta u Europi orijentirana su prema razvoju manjih gradova u novom vijeku, prema čemu

je i ovaj rad doprinos suvremenijem istraživačkom pristupu. Vrijednost je rada u demistifikaciji razdoblja 16. i 17. stoljeća, koje se u našoj urbanistici uobičajeno smatra razdobljem stagnacije. Nedostatkom knjige smatramo ograničenost usporedbi s razvojem drugih gradova (suženi prostor komparacija određen je i monografskim pristupom), posebno na području Mađarske, kao i s turske strane granice, čime bi se dobio precizniji uvid u složene procese koji su utjecali na urbanizaciju, a bila bi omogućena i šira kontekstualizacija Koprivnice kao pograničnog grada. Teza o rastu naših pograničnih gradova, koji je suprotan zapadnoeuropskim procesima, teško se može prihvatiti bez zadržke. Upravo tijekom 17. stoljeća rubne europske zone (pri čemu one nisu određene kao periferija!) od Skandinavije do Srednje Europe doživljavaju procvat urbaniteta, a razvojne faze pojedinih regija i stupanj urbaniteta pri tome će ovisiti i o lokalnim uvjetima.

Knjiga Mirele Slukan Altić, *Povijesni atlas gradova - Koprivnica*, treći je svezak edicije *Povijesni atlas gradova*, znanstvenog projekta Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar, izrađen u suradnji s državnim arhivima i muzejskim ustanovama. Projekt je zamišljen kao zbirka planova i karata hrvatskih gradova, predstavljenih u povijesnom, urbanističkom, gospodarskom, demografskom, političkom i kulturnom kontekstu. Do sada su objavljena dva sveska: *Bjelovar* 2003. i *Sisak* 2004. godine. U prvom razdoblju istraživanja osim spomenutih gradova predviđeno je objavljivanje svezaka posvećenih Varaždinu, Karlovcu i Zagrebu.

Osnovna struktura knjige utemeljena je na analizi i interpretaciji kartografskih prikaza

nastalih u razdoblju od 16. stoljeća do prostornih planova nastalih u nekoliko proteklih godina. Kartografski dio ilustriran je nizom reprodukcija kartografskih izvora, po prvi put sakupljenih na jednom mjestu, koji omogućavaju kronološko sagledavanje prostornog razvoja grada. Prema modelu korištenom i u dosadašnjim izdanjima, poglavlja knjige posvećena arheologiji i graditeljskoj baštini obradili su suradnici za spomenuta područja: arheolog Zorko Marković (*Povijest naseljenosti koprivničkog kraja - od prvih početaka do razvijenog srednjeg vijeka*, 19.-29. str.) i povjesničarka umjetnosti Draženka Jalšić Ernečić (*Osobine arhitekture i zaštićena graditeljska kulturna baština grada Koprivnice*, 159.-175. str.).

Polazeći od prirodno-geografskih uvjeta razvoja Koprivnice, izdvojeno je nekoliko povijesnih razdoblja koja karakteriziraju i promjene prostornih odnosa. Od 13. stoljeća Koprivnica se razvija kao *castrum*, a u kasnijim razdobljima srednjeg vijeka postaje sjedište feudalnog posjeda, nastalog na križištu dvaju krakova ceste kralja Kolomana. Prekretnica u razvoju grada označena je prodorom Turaka i fortificiranjem grada. Pomicanjem granice prema Savi nakon oslobođenja Slavonije Koprivnica gubi položaj neposredne pogranične utvrde, a 1765. godine izdvojena je iz sastava Vojne krajine. Do druge polovice 19. stoljeća razvoj grada ograničen je zbog vojnih razloga, a tek nakon ukidanja Varaždinskog generalata 1871. godine dolazi do integracije grada u gospodarski i prometni sustav sjeverne Hrvatske. Novu razvojnu fazu obilježava industrijski razvoj grada nakon 1945. godine. Uspostavom samostalne Republike Hrvatske Koprivnica dobiva novu centralnu funkciju i postaje sjedište Koprivničko-križevačke županije.

Knjiga Mirele Slukan Altić u osnovi se može podijeliti u dvije cjeline, koje se razlikuju i opsegom i pristupom. Prvi dio obuhvaćao bi razvoj grada do 16. stoljeća, tj. do nastanka prvih kartografskih prikaza. Karakteristika tog dijela rada (suženog opsega) oslanjanje je na danas zastarjele podatke o nastanku grada, utemeljene na gledištima o razvoju grada uz *castrum* ili podno njega. Nedostatak istraživanja i nerazvijena metodologija urbanistike te teza o srednjovjekovnim strukturama gradova koje se nisu mijenjale, dovode do uvjerenja da je urbana struktura Koprivnice nastala kao planirani sustav insula u srednjem vijeku, tijekom 14. stoljeća, kada Koprivnica stječe status slobodnog kraljevskog grada. Promjena povijesnih uvjeta u 16. stoljeću i nastanak renesansne utvrde te struktura grada ipak upućuju i na vrijeme stvaranja prostorne sheme, i to u sustavu paralelnih ulica povezanih prolazima, koja se nadovezuje na srednjovjekovnu longitudinalnu strukturu tržne ulice. Slična prostorna struktura može se prepoznati i u nedalekim Križevcima koji nastaju u sličnim povijesnim uvjetima. Neujednačenost i nepreciznost pri korištenju pojedinih stručnih termina (*bastion, castrum, civitas, oppidum, dvor-kurija*) te nedostatak njihova određenja otežavaju razumijevanje teksta, kao i nedostatak preciznije karte s naznačenim gradskim ulicama o kojima se u tekstu raspravlja.

Drugi dio knjige daleko je opsežniji i preciznije objašnjava razvoj grada. To posebno vrijedi za razdoblje 19. i 20. stoljeća, za koje je bilo moguće povezati povijesne i kartografske izvore sa sačuvanim prostornim strukturama. Od druge polovice 19. stoljeća Koprivnica bilježi snažniji prostorni razvoj koji karakteriziraju problemi povezivanja

unutrašnjeg i vanjskog grada, što će rezultirati i razgradnjom utvrde te povezivanjem sa željezničkom prugom. Tendencija razvoja grada prema sjeveru (željezničkoj pruzi) potaknula je i nastanak prve regulacijske osnove 1869., po kojoj se uglavnom nije postupalo, i Osnove iz 1903. godine (u cijelosti nikada nije ostvarena). Prostor između stare gradske jezgre i željezničke stanice potpuno je urbaniziran tek u razdoblju suvremene industrijalizacije čija je i danas okosnica prehrambena industrija Podravka. U međuvremenu grad se počeo širiti prema jugu i istoku, izvan prostora prvobitne jezgre.

Zahvaljujući takvu procesu širenja grada povijesna jezgra nije bitno devastirana, no ostala je uglavnom zapuštena. Današnji problemi prostornog planiranja Koprivnice usmjereni su na revitalizaciju prostora tvrđave i njegovu integraciju s okolicom.

Knjiga *Povijesni atlas gradova - Koprivnica* važan je prilog proučavanju prostornog razvoja grada. Reprodukcije kartografskih priloga i njihova interpretacija omogućavaju daljnja istraživanja, no istovremeno i otvaraju pitanja novih interpretacija prostornog razvoja Koprivnice.